

Для вітчизняної цивілістики та її представників в одеській школі права останні роки стали роками значних досягнень та збільшення поля наукового дослідження. Одним з тих, хто змінював межі цього поля був доктор юридичних наук, професор Олександр Костянтинович Вишняков.

Сьогодні необхідність знань про основи права ЄС, особливості його правової системи, детальне вивчення прецедентного права ЄС та взаємозалежність ступеню інтеграції від розвитку цивільних та торгових правовідносин у ЄС це аксіома. Олександр Костянтинович як вчений відстоював реальність і перспективу Європейського союзу як творця ефективного механізму взаємодії усіх учасників цивільних правовідносин.

Завдяки Олександру Костянтиновичу Вишнякову побачили світ нові дисертаційні дослідження присвячені торговому праву ЄС, конкурентному праву ЄС, ринку цінних паперів ЄС, медичному праву ЄС, продовжують друкуватися періодичні видання, присвячені вирішенню актуальних теоретичних та практичних проблем адаптації вітчизняного права до стандартів ЄС.

Акіменко Юлія Юріївна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права ЄС та порівняльного правознавства
Національний університет «Одеська юридична академія»

УДК 341.174(4+477)

Вишняков Олександр Костянтинович,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС

Європейські прагнення України ставлять перед правовою наукою завдання розробити відповідну цілісну правову концепцію. Дослідженнями українських правознавців В.Н. Денисова, М.М. Гнатовського, О.Р. Кібенко, Л.А. Луць, В. Г. Муравйова, М.М. Микієвича, Р.А. Петрова та ін.. вже створено загальний її базис. Разом з тим виникають специфічні проблеми, пов'язані із запропонованою Європейською комісією, обмеженою євроінтеграцією України, тобто економічною інтеграцією на тлі політичної асоціації, але без повноформатного членства в ЄС. Метою статті є визначення правових механізмів, що відповідали би підготовці та реалізації цього етапу євроінтеграції.

Згідно з Законом про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС [1], процес адаптації включає декілька послідовних етапів, на кожному з них має досягатися певний ступінь відповідності законодавству ЄС. Перший етап було розраховано орієнтовано на 2004-2007 рр., але як вказано у Програмі, «періоди наступних етапів... визначатимуться залежно від результатів досягнутих на попередніх етапах, економічної, політичної та соціальної ситуації, яка складається в Україні, а також взаємовідносин України

і Європейського Союзу» (Розділ IV). У сфері нормотворчої роботи на першому етапі має створюватися механізм адаптації законодавства «в тому числі щодо перевірки проектів законів України та інших нормативно-правових актів на предмет їх відповідності *acquis* Європейського Союзу» (Розділ V).

Виходячи з аналізу Закону, адаптація законодавства ЄС має за мету не досягнення відповідності, а лише створення механізму для її досягнення, початкове пристосування діючої правової системи України до права ЄС. Це лише підготовча стадія правової інтеграції як такої. Вона має за мету не входження до правового поля ЄС, а лише так би мовити, «перше наближення». Якоюсь мірою це підтверджується статтею 51 Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС [2] (УПС), якою передбачається «наближення» (англ. *approximation*) законодавства України до законодавства ЄС. Мається на меті поступово зробити законодавство України сполучним (англ. – *compatible*) з законодавством ЄС шляхом виявлення суперечностей та одностороннього зняття контроверсійних положень (до речі, у офіційній українській версії УПС замість терміну «сполучний» вживається термін «відповідний», що створює сутність ст. 51

УПС, встановлюючи для України зобов'язання, яке на неї насправді не покладено) [3]. Характерно також, що в україномовній версії Плану дій Україна-ЄС 2005 р. [4] термін «адаптація» застосований як заміник терміну «наближення» (approximation), що фігурує в англomовній версії. Тут ми маємо так чи інакше підміну термінології, тим більше, що термін «адаптація» має чіткий зворотний переклад – adaptation. Наразі в документі, що прийнятий на заміну Плану дій – «Порядку денному асоціації Україна-ЄС» 2009 р. [5] термін «approximation» адекватно перекладений як «наближення», а термін «адаптація» взагалі відсутній. Скоріш за все, це свідчить про те, що термін «адаптація», уведений в обіг ще Указом Президента України від 11 червня 1998 р. [6], залишається понятійним інструментом для «внутрішнього користування» в Україні як «третій» відносно ЄС країні.

Термін «наближення» (апроксимація) не дорівнює терміну «адаптація», бо застосовується Європейським Союзом як для третіх країн (в тому числі для України), так й до країн-членів ЄС, причому для останніх значення цього терміну є дещо іншим – не «наближення до...», а «зближення» (наприклад, назва Глави 3 Розділу VII Частини третьої Договору про функціонування ЄС [7] – «Зближення законодавств»). Разом з тим, порівнюючи термінологію УПС та Закону про Загальнодержавну програму адаптації, можна прийти до висновку, що для законодавства третіх країн як «адаптація», так й «наближення» відображають незалежно від національної термінологічної версії лише підготовчий етап інтеграції до правової системи ЄС. Що ж до «відповідності» (термін, який вживається у Законі), то її досягнення не є необхідним на підготовчій стадії адаптації, воно притаманне наступному етапу інтеграції – етапу, на якому «відповідність» до права ЄС досягається та постійно підтримується на майбутнє у повному обсязі. На цьому наступному етапі наближення до законодавства ЄС здійснюється вже не тільки ендогенним шляхом, але й за допомогою зовнішніх, екзогенних чинників – міжнародних договорів. Такими виступають, зокрема, договори про асоційований статус щодо ЄС та угода про вільну торгівлю з ЄС, угода про створення митного союзу (наприклад, Туреччина) або про спільний економічний простір (деякі країни Європейської асоціації вільної торгівлі). На завершальному етапі – виникає новий чинник інтеграції до ЄС – наднаціональне регулювання з боку вторинного законодавства ЄС, а щодо міжнародно-правового чинника, то він змінює об'єкт – ним становляться відносини членства в ЄС.

Що стосується перспективи входження України до внутрішнього ринку ЄС, то заходи з

адаптації та наближення як такі забезпечити його неспроможні, бо це потребуватиме у якості результату вже не «сполучності», а більш високого, завершального підготовчого ступеню правової інтеграції, який у документах «Європейської політики сусідства» [8] (ЄПС) визначається як «вирівнювання» (англ. – aligning) **щодо права ЄС. Такий результат дає основу для переходу від підготовчого до наступного етапу – до відповідності законодавству ЄС та створення спільного правового простору. Це, у свою чергу, потребуватиме подальшого переходу України до завершального етапу процесу правової інтеграції.**

На всіх етапах європейської правової інтеграції використовуються механізми гармонізації та уніфікації правових норм. Варто відзначити, що гармонізація та уніфікація правових норм держав-членів ЄС здійснюються як конвергенція національних правових систем через наднаціональні механізми ЄС. Для країн-потенційних кандидатів, таких як Україна, – це конвергенція щодо правової системи ЄС, а не щодо національних систем країн-членів ЄС, причому без участі наднаціональних регуляторів, через суто національні або через міжнародно-договірні регулятори.

В умовах ЄС правова гармонізація обумовлюється змішаною компетенцією ЄС з певних питань та супроводжується обов'язковим приведенням законодавства країн-членів у відповідність до директив, що їх видають Європарламент спільно з Радою ЄС, Рада ЄС та Єврокомісія. При цьому кожна країна-член ЄС має право на свій розсуд обирати шляхи і способи досягнення визначеної у директиві мети – сполучності та несуперечності норм національних законодавств з того чи іншого питання. Для країни, що не є членом ЄС, гармонізація є механізмом, через який норма національного законодавства добровільно «підтягується» як мінімум до стану сполучності, несуперечності щодо законодавства ЄС в цілому, тобто не тільки щодо директив ЄС (хоча практично саме вони виступають у якості взірця).

Як показала практика приєднання до ЄС, гармонізація законодавства країн-кандидатів у члени ЄС на етапі переходу до членства має результатом те, що гармонізовані норми країн-кандидатів не містять специфіки проблем та інтересів цих країн або умов, що у них існували [9, р. 201-205], тобто є в даному сенсі дещо штучними. На нашу думку, головна причина в тому, що країна на цьому етапі не приймає участі у наднаціональному нормотворенні та регулюванні. В результаті для такої країни її національна правова норма в результаті гармонізації щодо норм наднаціональних може стати занадто «авангардною», незбалансованою щодо стану

реальних відносин у даній країні, які вона регулює, тоді як для іншої країни, що не є членом ЄС, наднаціональна норма може бути адекватною або навіть виявитися дещо «відсталою».

Отже, добровільна гармонізація законодавства третіх країн щодо правових норм ЄС – це, скоріше, результат співставлення можливих негативних наслідків незбалансованості та передчасності гармонізаційної норми щодо реальних відносин у конкретній країні з більш переважаючими позитивними наслідками, перш за все, – з можливістю доступу за допомогою гармонізованих правових норм до внутрішнього ринку ЄС та досягнення тим самим більшого економічного ефекту. Для України таких нелегких рішень потребуватиме, наприклад, запровадження зони вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС, яке може статися лише за умови гармонізації законодавства (з питань регулювання цін, відшкодування ПДВ, технічного регулювання та ін.) з нормами та стандартами СОТ та відповідними торговельними та податковими нормативними актами ЄС, хоча до цього поки що не завжди може спостерігатися реальна готовність.

Іншим механізмом правової інтеграції виступає уніфікація законодавства. Одним із шляхів уніфікації законодавства країн-членів ЄС є наднаціональний шлях, тобто уніфікація через регламенти Європарламенту і Ради ЄС, Ради ЄС та Єврокомісії, які є обов'язковими, не потребують їх запровадження через національне законодавство, діють напряму, «через голову» національних влад. Останні лише приймають опосередковану участь у їх виробленні. Для третіх країн, зокрема, для України, уніфікацією щодо права ЄС буде добровільне прийняття національних актів, тотожних будь-яким конкретним актам ЄС (тобто не тільки регламентам, хоча взірцем практично виступають саме регламенти ЄС). Правова адаптація на такому рівні відповідає би тезі концепції «сусідства» щодо вищезазначеного «вирівнювання» законодавства країни-«сусіда» відносно права ЄС. Треба зазначити, що в нормотворчій практиці України уніфікація вже широко застосовується, наприклад у сфері стандартизації, якісних товарних показників, статистичних категорій тощо. Так, наказом Держстандарту України від 02.07.1998 р. № 459 було затверджено Українську класифікацію товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД) [10], базовану на міжнародній Гармонізованій системі опису та кодування товарів (ГС), а також на Комбінованій номенклатурі Європейського Союзу (КС), уведеної регламентом Ради ЄС [11] (з наступними змінами). Наразі в Україні застосовується оновлена редакція УКТЗЕД, що враховує нову редакцію ГС та КС. Саме за нею побудовано товарну номенклатуру в оновленому

Митному тарифі України [12]. Взірцем для «вирівнювання» міг би в подальшому стати й модернізований Митний кодекс ЄС [13]. Треба зазначити, що, на відміну від країн-членів ЄС, які мають, як правило, у процесі уніфікації скасовувати свої національні акти, заміщуючи їх уніфікованими актами ЄС, треті країни можуть, не скасовуючи своїх актів, лише замінити їх текстом акту ЄС.

Можна стверджувати, що інтеграція до права ЄС як процес співпадає з програмою правової реформи в Україні. Але за строками тут можуть бути розбіжності, оскільки для адаптації законодавства як підготовчого етапу в процесі інтеграції досить навіть пристосування права у певних питаннях чи правових галузях (за ст. 51 УПС це здебільшого галузі регулювання в економічній сфері), тоді як правова реформа – це зміна в іпостасі всебічній, що охоплює правотворчість і правореалізацію в найширшому їх значенні. Отже, адаптація може завершитися значно раніше за правову реформу, причому необов'язково завершитися членством в ЄС. Можна також стверджувати, що процес конвергенції відносно права ЄС є лише частиною правової реформи, значно ширшої за цілями та завданнями. У всякому разі інтеграція щодо права ЄС має координуватися саме з останніх позицій. Не можна не погодитися з М. М. Гнатовським в тому, що, зважаючи на субсидіарний та пропорційний характер правової системи ЄС, основним напрямком для входження до європейського правового простору має бути не тільки і не стільки апроксимація законодавства, скільки реформування всієї правової системи за європейськими стандартами, які містяться у документах ОБСЄ, Ради Європи та ЄС, а також із врахуванням національної правової практики держав-членів ЄС [14, с. 177].

Щодо зближення, то, як влучно відзначає С. С. Алексєєв (він має на увазі зближення не тільки національних та релігійних правових систем, а й зближення публічного і приватного права), воно є лише зовнішнім проявом більш глибоких процесів, що перетворюють світ права, які можуть бути названі правовою конвергенцією, або правовою глобалізацією, що в результаті породжує нову однотипність, «право цивілізованих народів». В цьому контексті правова конвергенція має «власні» засади, які полягають у єдності інтелектуального змісту права, у його першооснові, невід'ємності від розуму, у пов'язаних з цим традиціях і спрямованості суспільної думки, особливо – правознавства [15, с. 115].

Як би там не було, Україна має достатнє національне законодавче «покриття» для, так би мовити, «виконання і перевиконання» зобов'язань на рівні УПС та документів, прийнятих на її розвиток, щодо

«наближення» (апроксимації). Але передбачене ЄПС «вирівнювання» законодавства «сусіда» щодо *acquis* ЄС є, вочевидь, більш високим ступенем правової інтеграції відносно «наближення» задля «сумісності» (УПС). Тобто, вочевидь, ЄПС йде далі. Задля того, щоб ті чи інші країни-«сусіди», які прагнуть втілення подальших реформ, закріплювалися на внутрішньому ринку ЄС, а їх інтеграція та процеси лібералізації забезпечували функціонування «чотирьох свобод» (для товарів, послуг, капіталів та осіб), ЄС має бути готовим до тісної співпраці з такими країнами у відбудові їх здатності не тільки до «вирівнювання», а й до «імплементатії частин» *acquis* ЄС (правового доробку ЄС) у законодавстві України. Це означатиме новий етап правової інтеграції, що може включати уніфікацію через тотожне відтворення на національному рівні третьої країни існуючих в ЄС правил.

Інтеграція як процес має для третіх країн здебільшого односторонню динаміку. Але «конвергенція», про яку йдеться у документах ЄПС, не виключає за сенсом цього терміну правового взаємопроникнення та скоординованих змін в законодавстві з обох боків (третьої країни та ЄС). Для ЄС це, наприклад, скасування для України презумованого для неї законодавством ЄС дискримінаційного статусу «країни з неринковою економікою» у антидемпінгових розслідуваннях [16]. Інший приклад – скасування щодо України дискримінаційного статусу «країни з державною торгівлею» при здійсненні імпорتنих процедур [17]. Отже, взаємне остаточне зняття торговельних бар'єрів означатиме перехід до реалізації режиму найбільшого сприяння, який закріплено в праві Світової організації торгівлі та задекларовано в УПС (Стаття 10).

Правовим механізмом участі України у внутрішньому ринку ЄС має бути згідно з ЄПС «конвергенція економічного законодавства» України та ЄС. Отже, виникає питання щодо змісту терміну «конвергенція економічного законодавства» (*convergence of economic legislation*). Звертає на себе увагу, що в УПС (ст. 51) використовується термін «наближення діючого і майбутнього законодавства України до законодавства Співтовариства» (*approximation of Ukraine's existing and future legislation to that of the Community*). Порівняння термінів «конвергенція» та «наближення до...» приводить до висновку, що поява у документах ЄС категорії «конвергенція» є ознакою певного прогресу і має розумітися вже не як односторонній, а як двосторонній процес, змістом якого є зближення аж до взаємопроникнення. Примітно й те, що термін *approximation*, який використовується щодо більш широкого масиву законодавства, ніж «економічне», у Плані дій Україна – ЄС (2005 р.) було сфор-

мульовано вже як *approximation with* – «зближення з...» (а не «наближення до...»), – тобто вже йшлося про апроксимацію на її «конвергентній» стадії.

«Конвергенція економічного законодавства» пов'язується із перспективою взаємного відкриття економік та поступового зниження торговельних бар'єрів, що стимулюватиме інвестиції та зростання. З правової точки зору цей процес передбачає чутливість до змін в законодавстві одне одного. Практика показала, що така чутливість поки що реалізується в одному напрямку: позитивні заходи з боку України – позитивні заходи ЄС у відповідь, наприклад, деякі зміни в законодавстві України, які супроводжували ринкові перетворення та економічний поступ на початку нового тисячоліття, знайшли відповідний відгук у ЄС, що дало змогу підписати у 2003 р. двосторонній протокол про взаємний доступ до ринків товарів та послуг, що значною мірою забезпечило вступ України до СОТ.

Поняття «економічне законодавство» (*economic legislation*) не має чіткого визначення в Україні. На наш погляд, воно включає широке коло правових питань та цілих правових галузей, що регулюють майнові відносини товарного характеру і тісно пов'язані з ними відносини. До цього кола, очевидно, належать правові блоки, визначені у першу чергу серед тих, що підпадають під процес «наближення» згідно з УПС (пункт 2 ст. 51). З точки зору системи права України це, перш за все, господарське, а також цивільне, митне, зовнішньоекономічне, банківське, фінансове, регуляторне законодавство, законодавство про природні ресурси, державні закупівлі, захист прав споживачів, охорону праці, довкілля, ядерну енергетику.

Подекуди «конвергентні» зобов'язання України прямо пов'язуються з конкретними нормативними актами ЄС, хоча з обережним застереженням про імплементатію їх «принципів» або «основних принципів». Вже давно у різного роду урядових планах та заходах з виконання зобов'язань почали прямо вказуватися без застережень деякі конкретні нормативні акти ЄС, яких треба додержувати (наприклад, у п. 2.3.5 (81) розпорядження уряду від 22.04.2005 р. № 117-р – щодо оподаткування тютюнових виробів та алкогольних напоїв). Крім того, ця практика запроваджується через міжнародні угоди, – так, Договором про заснування Енергетичного Співтовариства [18] передбачено, що кожна сторона договору зобов'язується реалізувати положення нормативно-правової бази ЄС з енергетики. З цією метою Договір включає перелік конкретних нормативних актів ЄС та передбачає графік їх імплементатії країнами-учасницями Договору. Разом з цим, на наш погляд, для імплементатії конкретних актів законодавства ЄС

існуючого в Україні адаптаційно-підготовчого механізму недостатньо, навіть щодо «основних», «рамкових» положень цих актів.

Практика країн-членів ЄС показує необхідність існування у конституціях положень, які забезпечують дію актів ЄС та їх верховенство, не зважаючи на те, що суди в змозі за різних резонів підтвердити передачу владних повноважень до ЄС та повноцінну дію права ЄС у тій чи іншій вітчизняній правовій системі. Д. Шоу вважає, що таке зазначення може відображати, зокрема, досвід країн ЄС, у конституціях яких прямо передбачено можливість обмеження у здійсненні національного суверенітету, за умов, які визначаються важливим національним інтересом, не зачіпають прав людини та підвалин демократичного управління, та якщо це відповідає принципам рівності та взаємності [19, с. 430-431]. Такі наукові рекомендації заслуговують на увагу. В українському контексті впровадження, згідно з механізмами гармонізації та уніфікації, директив та регламентів ЄС як актів прямої дії можливе, на нашу думку, тільки за умови змін до Конституції України, які б передбачали самообмеження щодо суверенітету держави та надавали прямої дії на території України актам інститутів ЄС. Варто зазначити, що аналогічна проблема для України вже виникала при прийнятті Закону від 20 квітня 2004 р. «Про ратифікацію Угоди про формування Єдиного економічного простору» [20] (за участю Росії, Білорусії, Казахстану та України), оскільки, згідно із застереженням України, її участь в Угоді не має суперечити Конституції України. Це застереження є цілком зрозумілим, зважаючи, зокрема, на передбачене Угодою створення наднаціонального регулюючого органу з повноваженнями виносити обов'язкові для сторін рішення, тобто – по суті справи, передачу цьому органу частини державного суверенітету сторін Угоди. В умовах цього застереження вже неможливим було застосувати передбачений ст. 9 Конституції засіб усунення суперечностей між міжнародним договором та Конституцією – внесення змін до Основного закону України.

Отже, коли йдеться, в тому числі – у заходах, затверджених Урядом України, про «імплементацию» законодавства ЄС, йдеться поки що тільки про рівень «адаптації» та «наближення», тобто про добровільні заходи суверенної держави без посилення на владні інституції ЄС або про заходи на виконання міжнародних договорів з ЄС. Конкретні законодавчі акти ЄС виступають при цьому лише як акти опосередкованої дії. Так, регламенти як уніфікуючі акти в рамках ЄС у разі їх імплементування в Україні не мають властивої їм прямої дії. Це ж стосується й директив як гармонізуючих актів ЄС. Останні, незважаючи на необхідність їх впрова-

дження через національний законотворчий механізм країн-членів ЄС, визнані Судом ЄС такими, що мають пряму дію [21], принаймні «по вертикалі». Але за межами ЄС, на рівні «адаптації» та «наближення» вони такої властивості вже не мають.

Відносно близька перспектива «поглибленої» та «всеохоплюючої» зони вільної торгівлі [22], що передбачає право України на свою власну «частку» у внутрішньому ринку ЄС через запровадження «чотирьох свобод» ЄС для руху товарів, послуг, капіталів та осіб, означатиме практично набуття Україною статусу економічного учасника ЄС. Такий формат участі означав би надання Україні статусу, що відповідав би статусу учасника Спільного ринку Європейського економічного співтовариства зразка 50-90-х років минулого сторіччя. Варто зазначити, що у той період відбувався конституційний процес приведення правового поля країн-членів у відповідність до принципу пріоритету права ЄС. Цей процес, як відомо, відбувався або за допомогою конституційної юстиції (наприклад, у Німеччині та Італії), або шляхом внесення поправок до конституції (у Франції), або прийняття спеціального закону (у Великобританії).

Висновки. На нашу думку, для того, щоб законодавчі акти ЄС мали в Україні притаманні їм властивості – пряму дію і обов'язковий характер стосовно суб'єктів права та верховенство стосовно національного законодавства, необхідним було б внести ці положення до змісту угоди з ЄС про асоціацію і підписати угоду після внесення відповідних змін до Конституції України згідно з частиною другою її статті 9. Важливішим з цих змін мало б бути доповнення Конституції положенням, що прямо визнавало би колізійний пріоритет міжнародного договору стосовно внутрішнього законодавства України.

Вишняков Олександр Костянтинович

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС

Стаття має за мету, з урахуванням «обмеженої інтеграції» України до ЄС, викласти науковий підхід до інтеграційно-правових механізмів: адаптації, який має місце на першому, підготовчому етапі інтеграції, та конвергенції, який застосовуватиметься при входженні України до внутрішнього ринку ЄС незалежно від її повноформатного членства в ЄС.

Ключові слова: інтеграція, Європейський Союз, адаптація, конвергенція, гармонізація законодавства, уніфікація законодавства.

Вишняков Александр Константинович

ПРАВОВОЙ МЕХАНИЗМ ИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ ВО ВНУТРЕННИЙ РЫНОК ЕС

Цель статьи, с учетом «ограниченной интеграции» Украины в ЕС, изложить научный подход к интеграционно-правовым механизмам: адаптации, который имеет место на первом, подготовительном этапе интеграции, и конвергенции, который будет применяться при вхождении Украины во внутренний рынок ЕС независимо от ее полноформатного членства в ЕС.

Ключевые слова: интеграция, Европейский Союз, адаптация, конвергенция, гармонизация законодательства, унификация законодательства.

Vishnyakov Olexander

LEGAL MECHANISM OF INTEGRATION OF UKRAINE TO THE EU INTERNAL MARKET

The article has for an aim to expound the scientific approach to integration-legal mechanisms taking into account the «limited integration» of Ukraine to the EU: adaptation, which takes place on the first, preparatory stage of integration, and convergence which will be used while joining of Ukraine the EU internal market regardless of full membership of Ukraine in the EU.

Keywords: integration, European Union, adaptation, convergence, harmonization of legislation, unification of legislation.

Передрук : Вишняков О.К. Правовий механізм інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС // Юридичний вісник – 2011. – №4. – С.99-106.